

Audrius Dabrovolskas, Renata Stonytė

KRIZĖS FENOMENAS VIZUALINĖSE MEDIJOSE

Tarptautinė konferencija „Krizė kine ir vizualinėse medijose“
Vilniaus universitetas, Vilnius, 2014 m. rugsėjo 19–20 d.

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Kūrybinių medijų instituto 2014 m. rugsėjo 19–20 dienomis organizuotoje didžiausioje Baltijos šalyse konferencijoje *Krizė kine ir vizualinėse medijose* pranešimus pristatė net 38 mokslininkai iš įvairių pasaulio šalių. Nors šiandien krizės sąvoka vartojama daugelyje gyvenimo sferų, ne tik analizuojant ekonomines, bet ir politines, socialines visuomenės problemas – mokslinių tyrimų, reflektuojančių ir analizuojančių krizės apraiškas kino ir vizualiųjų medijų sferoje, nėra daug. Tad konferencija tapo reikšminga platforma krizės fenomeno diskusijoms vizualinės kultūros ir kūrybinių industrijų sritį tyrinėjantiems mokslininkams. Konferencijos pranešėjai žvelgė į krizės problematiką įvairiais pjūviais, pasitelkdami tarpdisciplinines prieigas. Juos domino meno reprezentacijos krizė, ekonominės ir politinės krizės padariniai meno sričiai ir kūrybinėms industrijoms, šių krizių reprezentacija vizualinėse medijose, bei šiuolaikinis politinis, filosofinis krizių ir katastrofų diskursas. Liečiamos temos apėmė Ukrainos ir Palestinos politines ir socialines krizes, ekstremalių oro sąlygų ir politikos ryšių populiariosiose medijose, senėjimo problemą Europoje, kino funkcionavimą cenzūros sąlygomis ir pan. Pranešėjai analizavo ir gilinosi į krizės fenomeną ir iš istorinės perspektyvos, taip suteikdami galimybę pažvelgti į krizės poveikį ir jos vizualizaciją skirtingais istoriniais laikotarpiais.

Pagrindinės konferencijos pranešėjos – profesorė Dina Iordanova iš Šv. Andriaus universiteto, profesorė Ewa Mazierska iš Centrinio Lankašyro universiteto

ir Dublino universiteto koledžo kino studijų profesorė Diane Negra, pasidalino įžvalgomis ir atliktais moksliniais tyrimais krizės tematika. Mazierska savo pranešime akcentavo neoliberalia tradicija paremto gyvenimo būdo sąsajas su krizės sąvoka, kur vartojimo didinimas turi tiesioginį ryšį su skolinimusi. Taigi mokslininkė pastebi, kad neoliberalioje visuomenėje *skola* matoma kaip normalus / pozityvus dalykas, kita vertus, teoretikė pateikė pavyzdžių iš filmų, kur dažniausiai skola / skolinimasis reprezentuojami, priešingai, kaip *nenormalūs* – vedantys į socialinę ir asmeninę krizę, laisvės suvaržymą.

Negra pristatė tyrimą apie ekstremalių oro sąlygų reprezentaciją ne tik televizijoje, bet ir kine, videožaidimuose ir socialinėse medijose. Autorė pastebi, jog vis dažniau tokių ekstremalių oro sąlygų pateikimas įgauna politinį aspektą ir iššaukia įvairias auditorijos reakcijas, o kartu kelia klausimus apie saugumo grėsmes, jų prognozuojamumą antropogeninės klimato kaitos kontekste.

Jordanovos pranešime gilintasi į vyresniosios kartos reprezentacijas kine, žvelgiant į pokomunistiniu laikotarpiu vyresnio amžiaus žmonių patirtą identiteto krizę, etninius konfliktus ir ekonomines katastrofas. Pranešėja, analizuodama filmus, kuriuose regima pokomunistinės erdvės visuomenė, pastebėjo gilėjančius skirtumus tarp jaunosios ir senosios kartos, kuriai perėjimas iš vienos santvarkos į kitą netapo lūžio tašku, bet „privertė“ įstrigti tame pačiame būvyje ar išgyventi naujas krizes.

Konferencijoje ne tik pristatyti mokslininkų pranešimai, bet taip pat pakviesta į Arash T. Riahi dokumentinio filmo *Everyday Rebellion* peržiūrą. Kino juostoje atskleidžiama *Okupuok Wallstreetą, Femen*, Irano ir Sirijos judėjimų aktyvistų veikla, kur nepaklusnumas valdžiai derinamas su kūrybiškumu – svarbiausiu judėjimų elementu. Po filmo su režisieriumi diskutuota apie galimas šiandienines kūrybiškas pasipriešinimo formas – taikius protestus be kraujo praliejimo, siekiant atkreipti visuomenės ir valdžios dėmesį į egzistuojančias problemas, pokių būtinybę.

Tolesnėje konferencijos dalyje krizės fenomeną dokumentinėje medžiagoje nagrinėjo ir pranešimus pristatė Ilona Hongisto, Audronė Žukauskaitė ir Larisa Artiugina. Žukauskaitė, gilindamasi į Palestinos krizės temą, perteikė ne tik okupacijos, iškeldinimo, saviidentiteto paieškos problemas, bet ir jų nereprezentuojamumą, kuris sąlygotas palestiniečių valstybės nebuvimo, o šią problematiką ir reprezentuojamumo klausimą puikiai iliustravo Emad Burnat's dokumentinis filmas „Penkios sulaužytos kameros“ (ang. *Five Broken Cameras* 2011). Kitame pranešime Artiugina pristatė Ukrainos krizės vizualizaciją dokumentinio kino ir televizijos rėmuose ir bandė atskleisti šių medijų kaitą ir įtaką šiandieninės Ukrainos formavimuisi.

Ideologijos sklaidos kontekste savo pranešimus pristatė Zane Balčius ir Lina Kaminskaitė-Jančorienė, kuriuose nagrinėjo santykį tarp autorinio ir ideologinio

kino. Analizuodamos 1960 m. filmus Lietuvoje ir Latvijoje, mokslininkės siekė atskleisti sovietinės kontrolės sistemą meno sferoje ir saviraiškos galimybes sovietiniame kine. Kitas pranešimas nukėlė į šių dienų Lietuvos realijas, Mantas Martišius atkreipė dėmesį į informacinių karų problematiką, pabrėždamas, kad rusiškų kanalų dominavimas tampa įrankiu efektyviai propagandai Lietuvoje. Pranešėjas pateikė duomenis apie kabelinės televizijos programas ir jų turinį, akcentuodamas rusiškos produkcijos mastus Lietuvoje ir tuo pačiu ideologijos sklaidos kanalus.

Pranešėjai dėmesio skyrė ir socialinių, politinių problemų vizualizacijai nacionaliniame kine. Michaelis Gotta, analizuodamas prancūzų filmus, dėmesį atkreipė į darbo praradimą, identiteto krizę ir šių problemų vizualų pateikimą. Renata Šukaitytė akcentavo posovietinės erdvės gyvenimą nuolatinėje krizės būsenoje, kuri nepasikeitė po komunizmo žlugimo, pranešėja analizavo krizės apraiškas Lietuvos kūrėjų filmuose, atskleisdama socialines, politines, identiteto problemas per pagrindinių filmų herojų paveikslus, o krizės simptomus puikiai atskleidė ir pranešimo pavadinimas – „Lošėjai, gangsteriai ir sukčiai Lietuvos krizės kine“ (*Gamblers, Gangsters and Grifters in Lithuanian Crisis Cinema*). Kita nacionalinį kiną nagrinėjusi pranešėja Terez Vincze pristatė Korėjos padalijimo problemos perteikiamą Pietų Korėjos kine, kur krizės sąvoka vizualizuojama per kūno reprezentaciją (liga, žalojimas kaip krizės simptomai, apibrėžiant *save ir kitą*).

Konferencijoje dalyvavę mokslininkai taip pat gilinosi į krizės problematikos atskleidimą fotografijose. Agnė Narušytė, remdamasi Carlo Bondoni ir Zygmunto Baumano idėjomis apie nacionalinių valstybių galios sumažėjimą ir visuomenės nepasitikėjimą politika globaliame pasaulyje, pristatė nuotraukų seriją iš 2004–2008 m. vykdyto projekto *Changing faces*. Mokslininkė pastebėjo, kad analizuojamos fotografijos atspindi laikiškumą, neužtikrintumą, švaistymą kaip krizės ženklus, čia regimi ne tik žmonės darbe ir poilsio metu, bet stebima visuomenės kaita, migracija, komercializacija, fiktyvus optimizmas ir galios santykiai. Pranešėjas Tomas Pabedinskas pabandė pažvelgti į krizės reprezentacijas istorinėje perspektyvoje, analizuodamas A. Stumbros nuotraukų seriją *Kasdienybės šviesa*, sukurtą 1984–1988 m., mokslininkas atskleidė tuo metu neartikuliuojamos krizės paveikslą, tuometinę politinę ir socialinę stagnaciją Lietuvoje. Kita pranešėja Dagmara Rode pristatė AIDS krizės vizualizaciją eksperimentiniuose filmuose ir videomedžiagoje kaip alternatyvios medijos sukūrimą, o Magda Szczesniak atskleidė po komunizmo griūties Lenkijoje besiformuojančios vidurinėsios klasės, kuriai priklausė „Solidarumo“ judėjimo nariai, bruožus, pastebimus 1990 m. filmuose, žurnaluose ir televizijos laidose, pabrėžiant šios klasės išskirtinumą, kovojant su tuometine socialine krize.

Vienoje iš konferencijos sekcijų buvo analizuojama ir krizės estetika, pranešimus šia tema parengė ir skaitė Andrius Gudauskas (VU KF Žurnalistikos instituto), Evangelia Mademli (Amsterdamo kultūros analizės mokykla), Ieva Mazūraitė-Novickienė (Lietuvos fotomenininkų sąjungos fotografijos fondas) ir Kamila Žyto (Lodzės universitetas). Šioje konferencijos dalyje pranešėjai analizavo naujus estetinius kodus, raiškos priemones, kurias pasitelkiamos krizės fenomeno atskleidimui.

Kitoje konferencijos sekcijoje, skirtoje krizės įtakai audiovizualinėms industrijoms aptarti, pranešimus skaitė mokslininkai iš Latvijos, Lenkijos ir Lietuvos. Kaspars Steinbergs (Rygos Alberta Koledžas) pradėjo sekciją pranešimu „Kino studijų komunikacijos procesas Latvijos krizės metu“ (*Communication process of film studios in times of crisis in Latvia*). Pranešėjas analizavo ne tik Latvijos kino studijų komunikacijos aspektus, bet ir skyrė dėmesio ekonominei kino industrijos pusei krizės laikotarpiu. Steinbergs netikėjimą kino projekto galimybėmis gauti finansavimą iš valstybės išskyrė kaip pagrindinę Latvijos kino režisierių problemą ekonominės krizės laikotarpiu, nors krizė, anot pranešėjo, galėtų būti suvokta ir kaip galimybė ieškoti kitų bendradarbiavimo ir finansavimo kanalų. Taip pat pabrėžta, kad sumažėjusi valstybės parama kino sektoriui nesutrukdė Latvijos kino kūrėjų filmams pelnyti ir tarptautinį pripažinimą kino festivaliuose. Kita vertus, kino studijos galėtų ne tik daugiau bendradarbiauti, bet ir sumažinti priklausomybę nuo valstybės subsidijų, efektyviau paskirstydamos uždirbtas lėšas dar iki prasidedant nenumatytoms ekonominėms krizėms. Vienas iš būdų – atidėti dalį uždirbtų pinigų, kurie vėliau gali būti panaudojami, negaunant valstybės dotacijos.

Blanka Brzozowska pranešime „Minios finansavimas – didelė galimybė kino industrijai krizės metu?“ (*Crowdfunding – a Big Opportunity for Film Industry in the Time of Crisis?*) pristatė *crowdfunding*¹ kaip alternatyvų kino finansavimo būdą, kuris itin aktualus kino prodiuseriams ir kūrėjams, kurie negauna finansavimo gamybai iš didelių kino ir kitų kompanijų. Vis dėlto šis finansavimo šaltinis tik sėkmės atveju gali padėti gauti iš rėmėjų visą kino filmui reikalingą finansavimą. Toks būdas palankus kino kūrėjams, kurie nori užmegzti komunikaciją su kino filmą finansuojančia auditorija, be to, kino režisierius turi atitinkamai prisitaikyti prie žiūrovų, kitų suinteresuotųjų nuomonės. Todėl, viena vertus, kaip jau minėta, ekonominės krizės verčia ieškoti inovacijų, kūrybiškų finansavimo būdų, bet, priklausomai nuo atitinkamo kino projekto gamybos procese dalyvaujančių suinteresuotųjų, pirminė režisieriaus idėja kino gamybos ciklo metu transformuojasi nebūtinai taip, kaip patinka idėjos autoriui.

¹ Finansų surinkimas iš rėmėjų, siekiant įgyvendinti vienokią ar kitokią iniciatyvą, dažniausiai internetinėje erdvėje.

Ritos Repšienės (Kūrybinių medijų institutas) pranešimo „TV iššūkiai kino industrijai“ (*TV Show Challenges for Film Industry*) tikslas buvo atskleisti televizijos serialų iššūkius kino industrijai. Pranešėja televizijos serialus priskyrė kultūrinei erdvei ir todėl reikšmingus užtikrinant kultūrinę įvairovę, kurioje produkcijos vertė diferencijuojama. Taip pat skirtingos medijų formos tik padeda puoseleti nacionalinę kultūrą. Tačiau Repšienė pasitelkė užsienio serialus kaip kultūrinės produkcijos pavyzdžius nebandydama analizuoti, kokie televizijos serialai dominuoja Lietuvos komercinių transliuotojų tinkleliuose. Jungtinėse Amerikos Valstijose kuriami ir paskui visame pasaulyje išplatunami serialai su žymiais Holivudo aktoriais atskleidžia, kaip sėkmingai galima transliuoti savo kultūrinę pasaulėžiūrą globaliu mastu, tačiau tokie pavyzdžiai gali tikti, bet gali ir netikti mažų valstybių kino industrijoms, kuriose auditorija, rinka ir audiovizualinei produkcijai skiriamos lėšos lemia atitinkamos produkcijos skaičių, kokybę ir pasiekiamumą. Todėl verta analizuoti ir mažų kino industrijų problematiką, kurioje atsiskleidžia įvairūs dėsningumai, prisidedantys prie Holivudo kino industrijos sėkmės, kuri pasireiškia dideliu Holivudo filmų ir serialų populiarumu. Ši užsienio produkcijos sėkmė formuoja į kino teatrus ateinančios, namie internetu žiūrinčios auditorijos skonį ir pasirinkimą ateityje. Todėl ši gali būti pernelyg pripratinta prie populiarių serialų ir filmų ir visiškai nepastebėti išskirtinės savų kūrėjų produkcijos, arba pastebėti tik tai, kas panašu į Holivudo produkciją, tiesiog suvaidintą lietuviškai. Vis dėlto aktualu analizuoti ir lietuviškus serialus, kurių gamybą dažnai finansuoja privatūs investuotojai, kaip lietuviškos kultūros informaciją, bet greta to nepamirštant jų susieti su Lietuvos audiovizualinės industrijos ekonominiais aspektais, nes taip būtų išryškintas išsamesnis ir platesnis tokios produkcijos gamybos ir sklaidos probleminis laukas.

Kūrybinių medijų instituto organizuota pirmoji konferencija Lietuvoje, skirta krizės problematikai kine ir vizualinėse medijose, parodė, kad šios temos aktualios mokslo erdvėje ir turėtų būti plėtojamos kituose moksliniuose renginiuose. Konferencijos temos aktualumą galima pagrįsti ne tik pranešėjų gausa, bet ir minėta temų įvairove, kur tarpdisciplininė tyrimų prieiga leido pažvelgti į krizės fenomeną iš įvairių perspektyvų ir skirtingų vizualiųjų medijų.